

Когнітивна структура значення композит середньоанглійської мови з другим компонентом smith

Когнітивна структура значення визначається, за О.Г.Беляєвською, як максимально узагальнена, схематизована уява про концептуальну основу значення, що виділяє в ньому найважливіші “вузлові” моменти і належить глибинним структурам людського мислення, усвідомлюється носіями мови і є основою інтуїції [Беляевская 1991, 83-84]. Якщо когнітивна модель непохідної лексики виявляється за допомогою таких факторів, як етимон, внутрішня форма слова, то в похідних словах, крім цих факторів, велику роль відіграє словотворча модель, тобто когнітивна структура похідного слова представлена його словотворчою моделлю і в кожному конкретному випадкові доповнюється значенням словотворчої моделі або словотворчим значенням [Полюжин 1999, 135]. Прослідкуємо це на основі аналізу когнітивної структури значення середньоанглійських агентивних назв-композит з другим компонентом smith.

Фрейми похідних слів з другим елементом smith складаються з двох фремів - слова smith та слова, що утворює перший компонент композита і виступає мотивуючою ознакою похідного.

Слово smith зафіксоване в давньоанглійській та середньоанглійській мові у таких фонографічних варіантах: smið, smiþ, smith, smithe; smyð, smyþ, smyth, smyȝt, smythe; smeth, Sc. smeith. Перша письмова згадка – у творі “Беовульф” (початок VIII ст.) та в 925 р. в значенні “One who works in iron or other metals; esp. a blacksmith of farrier; a forger, hammerman”. Первинне значення слова - craftsman, skilled worker, in metal, wood, or other material, and this general use still remains in Icelandic (NED). Іменнику smith в давньоанглійській мові відповідало однокореневе слабке дієслово smiðian, smeoðian зі значеннями “to make, construct, or fashion (a weapon, iron

implement, etc.) by forging; to forge or smithy (NED 1000).2. to work at the forge; to practice smith-work (NED 1205).

Як для іменника, так і для дієслова знайдено паралелі в інших давньогерманських мовах (в готській, давньофризській, давньоісландській, давньоверхньонімецькій), що дозволяє робити припущення про утворення слабкого дієслова від відповідного іменника ще в прагерманській мові [Lee 1948:14]. Беручи до уваги тісний структурно-семантичний зв'язок між *smiþ* та *smiþian* та загальну тенденцію найменування виконавця дії похідним іменем, можна припустити, що в розглядуваній парі «іменник – дієслово» відбулася словотвірна декореляція [Шанский 1959:130], а отже іменник *smiþ* сприймався носіями мови в давньоанглійський період як мотивований однокореневим дієсловом. Тому з точки зору синхронії іменник *smiþ* можна розглядати як слово похідне, утворене шляхом безафіксальної транспозиції вихідної основи в категорію іменників з одночасним оформленням його через парадигму відмінювання основ на –а.

Отже, похідні з компонентом *smith* є еквифінальними складними назвами з другим дієслівним компонентом, яким рівною мірою можна приписати два способи утворення: а) на синтаксичній основі за моделлю $n + v + \text{безафіксальна транспозиція}$; б) шляхом аналогічної деривації за моделлю $n + (v + \text{безафіксальна транспозиція})$.

Неоднозначним в англістиці є трактування композит з цим компонентом. Так, наприклад, Ч.Карп [Carr 1939:XXVIII-XXIX] не погоджується з думкою Т.Сторча, який стверджує, що давньоанглійське – *smiþ* зберігає живий зв'язок з дієсловом в композитах типу *gold-smiþ*, *wīg-smiþ* [Storch 1886:23].

Повторюваність кореневого компоненту в цілому ряді однотипних похідних служить додатковою підставою припускати утворення їх за аналогією з утвореними раніше. Слову притаманна синтаксична модель, в якій перший компонент знаходиться в прямооб'єктних відношеннях з

предикатом, вираженим дієслівною основою, що було дуже типовим ще в давньоангл. період, і це ще підсилює імовірність аналогічного словотворення

Еквіфінальним складним словам в залежності від способу мотивації можна приписати одну з двох можливих ономасіологічних структур. Якщо припускати аналогічне утворення, то ономасіологічна структура побудований за цією моделлю найменувань виявляється такою ж, як у композит з двома іменними компонентами, тобто вони мають двокомпонентну ономасіологічну структуру. Ономасіологічний базис у таких назв виражається другим, фінальним компонентом, що позначає певний клас предметів, в даному випадку, клас осіб, до якого відноситься об'єкт номінації (особа). Перша основа, яка виступає в ролі ономасіологічної ознаки, уточнює базис, тим самим виділяючи об'єкт з класу. При цьому базис є дуже вузьким, виступаючи у вигляді неспеціалізованого найменування особи за професією - smiþ «коваль» .

Якщо ж наведені найменування розглядати як утворені на основі універбації певної синтаксичної конструкції, то їх ономасіологічна структура виглядатиме складнішою. Ономасіологічний базис представлений агентивним суфіксом або за його відсутності парадигматичними оформлювачами, а ономасіологічна ознака виступає як комплексна і складається з ономасіологічного мотива та з'єднуючого компонента — ономасіологічної зв'язки [Dokulil 1979:209]. Ономасіологічна зв'язка в структурі похідних виражається дієслівною основою, завдяки якій встановлюються однозначні відношення між базисом та мотивом найменування.

Средньоанглійські назви ремісників з компонентом -smith реалізовували ономасіологічну категорію носія агентивного відношення до процесу і продукту праці, а також до процесу і об'єкту праці. .

Фрейм-слово *smith* описує стереотипну ситуацію “One who works in iron or other metals; esp. a blacksmith of farrier; a forger, hammerman”. The original sense was app. craftsman, skilled worker, in metal, wood, or other material, and this general use still remains in Icelandic (NED), пор. укр. «коваль - майстер, що куванням обробляє метал, виготовляє металеві предмети - СУМ». Якщо зафіксувати увагу на першій частині визначення – «коваль», то виникає саме така стереотипна ситуація, і для її активізації не обов’язково знати вид металу та предмет виготовлення. Якщо розглядати слова *brownsmith*, *greensmith*, *boltsmith*, *cambesmith*, *platesmith*, *welsmit* (слова-фрейми, що стали предметом нашого аналізу) як гіпоніми стосовно гіпероніма “smithery” – “ковальство, ковальська справа”, а їх значення стосовно один одного й на фоні один одного, то концептуальною базою та ядром значення виступатиме архісема “smith” – “коваль”.

Якщо переміститися на інші частини визначення, тобто фокусувати думку на виді металу, отримуємо назви *brownsmith*, *greensmith*; на продукті виготовлення – *boltsmith*, *cambesmith*, *platesmith*, *welsmith*.

У структурі фреймів зазначених вище слів наявні такі категорії, які визначаються на основі наявних у слові ономасіологічних категорій:

1. предметність
2. виконавець дії (агенс)
3. виконавець професійної дії (з використанням виробничих інструментів та застосуванням професійних вмінь та навиків)

Фрейм-слово *boltsmith*. Слово *boltsmith* виступає в ролі антропооснови назви прізвищевих типу в антропоформулі *John Boltsmith*, датується 1346 роком в MESO. Слово реалізує ономасіологічну категорію носія агентивного відношення до процесу і продукту праці одночасно. Ономасіологічним мотивом виступає назва продукту праці *bolt*, що опиняється у фокусі фрейму.

Продуктом виробничої діяльності є предмет, виражений словом *bolt* (фокус фрейму), семантика якого виявляється найбільш релевантною для

розкриття семантики розглядуваного похідного слова. Контекст містить елементи, які пояснюють семантику похідного слова - хронологічну інформацію (дата реєстрації слова 1346 р., що є першою відомою на даний момент письмовою згадкою про цю лексему) обмежує вибір лексико-семантичних варіантів слова як можливих мотиваційних ознак похідного.

У фреймі-слові *bolt* реалізується загально-категоріальне значення предметності та частково-категоріальне значення виду зброї. За словниковою дефініцією в NED, *bolt* – “стріла, зокрема ширшого та короткого виду з тупим або потовщеним наконечником, яка випускалася самострілом, арбалетом або іншим технічним присторєм”. Отже, розглядуваний фрейм відтворює ситуацію “стріла, випущена з самострілу, арбалету або іншого технічного пристрою”. Слово вперше фіксується в давньоанглійській мові в 1000 р., відноситься в сучасній мові до пасивної лексики (історизм).

У структурі фрейму наявний словотвірний дублет - агентивна назва *bolt-maker*, що фіксується у NED, на жаль, без тлумачення та датування, і, в зв'язку з широким спектром значення слова *maker*, може бути вжита гіпотетично як синонім слову *bolt-smith*.

Ще одним синонімом цьому слову можна вважати слово *bolter*, що фіксується у якості антропооснови назви прізвищевих типу в антропоформулі середньоанглійського періоду *Roger le Bolter 1253 Oseneu (O)* і витлумачується ономастом Рейні як “той, хто займається виготовленням стріл” [Reaney, 38].

Фрейм-слово *combsmith*. Слово *combsmith* фіксується в середньоанглійській мові в якості антропооснови назв прізвищевих типу в антропоформулах *Thomas Kambesmyth 1381 PTY*; *Alice Comsmyth 1590 RothwellPR (Y)*. Рейні тлумачить цю лексему як “той, хто виробляє гребені” [Reaney, 59]. У слові реалізується ономасіологічна категорія – носій агентивного відношення до процесу і продукту праці одночасно, отже вона стає категорією в структурі фрейму, зокрема його фоном. Ономасіологічний

мотив – продукт праці, отже він стає фокусом фрейму. Ядром значення та концептуальною базою виступає архісема *smith*. Фокусом фрейму є слово *comb*, що активізує компонент значення (семему) “майстер, що обробляє дерево”. Лексема *comb* в цих назвах засвідчена у своїх фонографічних варіантах *kambe* та *com* (остання, за даними NED, зустрічається саме в складних словах).

У структурі фрейму виступають словотвірний дублет *combmaker* “той, хто займається виготовленням гребенів”, перша фіксація якого припадає, за словником NED, на 1450 р., і засвідчений в якості антропооснови назви прізвищевому типу *Combmaker* в 1373 та 1379 pp. (ColchCt) [Reaney, 59]. Словотвірним дублетом Рейні вважає лексему середньоанглійської мови *comber* [Reaney, 59], вперше зафіксовану в назві прізвищевому типу в антропоформулі *Ralph (le) Cambere* в 1201-2 pp. P(L), а в NED в новоанглійський період в 1646-8 pp. із значенням “той, хто розчісує; зокрема, той, хто займається розчісуванням шерсті”. Словотвірним дублетом є також лексема новоанглійського періоду *comb-cutter* “той, хто виготовляє гребені”, зафіксована вперше в 1874 (NED).

Фрейм-слово *knifsmith*. Слово фіксується в якості антропооснови назв прізвищевому типу в антропоформулах середньоанглійського періоду *Roger Knifsmith* 1246-89 Bart(Lo); *Adam Knyfsmith* 1285 AssLa; *Saman le Knyfsmyth* 1310 LLB; *William Knysmyt* 1326 AssSt. У слові реалізується ономасіологічна категорія – носій агентивного відношення до процесу і продукту праці одночасно, отже вона стає категорією в структурі фрейму-фоном. Ономасіологічний мотив – продукт праці, отже він стає фокусом фрейму. Зокрема, фокусом фрейму виступає лексема *knife*, що активізує компонент значення (семему) “майстер, що обробляє метал”. Вона фіксується в своїх фонографічних варіантах *knif*, *knyf* (що засвідчені також в NED), а також у формах *kny*, *pay*, єдиним джерелом відомостей про які є

розглядувані антропооснови. Рейні тлумачить семантику слові *knifsmith* як “a cuttler” – “1. ножар; 2. торговець ножовими виробами” [Reaney, 228].

Структурою фрейму виступає слово *knife-maker* (NED 1632), William Dickenson, ...Scizer or Knife-maker (NED 1704), а також слово *knife-grinder* “той, хто займається точінням ножів та ріжучих предметів, зокрема, в процесі їх виготовлення; також, мандрівний або точильник ножів та ножиць”(NED 1611), які можна вважати словотвірними дублетами слова *knifsmith*.

Фрейм-слово *platesmith*. Слово засвідчене в якості антропооснови назви прізвищевому типу в антропоформулі John Platesmyth 1379 PTY. Ономасіологічна категорія – носій агентивного відношення до процесу і продукту праці одночасно, отже вона стає категорією в структурі фрейму-фоном. Ономасіологічний мотив – продукт праці, отже фокусом фрейму виступає лексема *plate*, що активізує компонент значення “майстер, що обробляє метал”.

Для розкриття семантики слова релевантним стають словотвірні дублети: *plate-maker* ‘той, хто виготовляє ... зброю’ (NED1297)’, *plate-man* “т.с., що і *plate-maker*” (NED 1435) а також лексема *plater*, засвідчена в антропооснові назви прізвищевому типу в антропоформулі новоанглійського періоду William le Plater 1292 SRLo, а також в NED зі значенням “той, хто покриває предмети тонкою плівкою металу, зокрема, зі срібла або золота” в новоанглійському періоді (1777 р.). На підставі семантики цих однокореневих слів у фокус фрейму потрапляють семми “1. пластина з металу (NED 1290); 2. одна з тонких сталевих чи металевих пластин, що утворюють зброю; зброя, що складається з цих пластин, скріплених разом або на шкірі, чи якомусь міцному тканому матеріалі;зброя (NED 13...)”. Саме таке тлумачення лексеми *platesmith* (“той, хто виготовляє ...зброю або пластини для зброї”) подає Рейні [Reaney, 254] .

Фрейм-слово *wheelsmith*.Слово фіксується в якості антропооснов назв прізвищевому типу в антропоформулах середньоанглійського періоду Euota

Welsmyth' 1319 SR(Ess); Ivo le Welsmyth 1327 SR(Ess). Ономасіологічна категорія – носій агентивного відношення до процесу і продукту праці одночасно, отже вона стає категорією в структурі фрейму- його фоном. Ономасіологічний мотив – продукт праці, отже фокусом фрейму виступає лексема *wheel*, що активізує компонент значення “майстер, що куванням обробляє метал”.

Для розкриття семантики слова релевантними є зафіксовані в NED словотвірні дублети *wheel-maker*, *wheeler*, *wheelwright* Пор. *Wheeler*. Also *whelere*, *wheler* [Wheel sb. or v. + -er] ‘2. A wheelwright or wheel-maker (NED 1497)’.

Wheelwright ‘1. A man who makes wheels and wheeled vehicles (NED 1281); 2. One who works at or turns a wheel: applied to Fortune (NED 1300)’.

Wheel-maker 14... Nom. in Wr.-Wülcker 688/15 “Hic rotarius, whelmaker”.

Фрейм-слово *brownsmith*. Ономасіологічна категорія – носій агентивного відношення до процесу і предмету праці одночасно, отже вона стає категорією в структурі фрейму- фоном. Ономасіологічний мотив – предмет праці, отже він стає фокусом фрейму. Фокусом фрейму виступає лексема *brown*, що активізує компонент значення “майстер, що куванням обробляє метал”. Слово функціонує в якості антропооснов назв прізвищового типу в антропоформулах середньоанглійського періоду *Thomas le Brounesmyth* 1296 Wak(Y); *William Brounsmyth* 1327 SRSo.

Модель з першим ад’єктивним компонентом *a + v +* безафіксальна транспозиція, або *a + n*, *broun-smith* «майстер, що обробляє мідь, бронзу, латунь». В основі цього найменування лежить судження, в якому прямий додаток предствлений сполученням прикметника та означуваного ним іменника, причому при останній при згортанні судження в універб випускається: *broun-smith* – той, хто кує «коричневий» (метал – мідь, бронзу, латунь».

У термінах фреймової семантики у фокусі опиняється ономасіологічна ознака, якщо стверджувати аналогічне словотворення, або мотив, що є складовою частиною ономасіологічної ознаки, якщо стверджується словотвір на синтаксичній основі – прикметник *brown*, forms: *broune*, *broun*...OE *brūn* (NED 1000). Енциклопедичні знання про поділ металів на чорні та кольорові дозволяють не вдаватися до подальшої конкретизації виду металу, оскільки для цього виявляється недостатньо інформації, що її несе контекст слова *brownsmith*. Однак, лінгвістичне знання про функціонування в сучасній англійській мові слова *brown* зі сленговим значенням “мідна монета” ‘a copper coin, a ‘copper’ (NED 1812) дозволяє зробити припущення про можливу вузьку спеціалізацію коваля по виготовленню виробів саме з міді. Пор. *blacksmith* ‘a smith who works in iron or black metal, as distinguished from a ‘whitesmith’ who works in tin or white metal’ (NED1483).

Фрейм-слово *greensmith*. Слово *green-smith* словотвірна модель з першим ад’єктивним компонентом *a+v*+безафіксальна транспозиція, або *a+n*. В основі цього найменування, як і попереднього, лежить судження, в якому прямий додаток предствлений сполученням прикметника та означуваного ним іменника, причому при останній при згортанні судження в універб випускається:

Ономасіологічна категорія – носій агентивного відношення до процесу і продукту праці одночасно, отже вона стає категорією в структурі фрейму-фоном. Ономасіологічний мотив – продукт праці, отже він стає фокусом фрейму. Фокусом фрейму виступає лексема *green*, що активізує компонент значення “майстер, що куванням обробляє метал”. Для розкриття когнітивної семантики слова *green-smith* релевантною є інформація тлумачного словника щодо слова *green* - “in names of minarals and chemical substances: green brass (NED 1398); green gold ‘an alloy of gold and silver (NED 1799)’; green iron ore =OUFRENITE (NED 1864); green lead ore =

PYROMORPHITE”. Слово засвідчене в якості антропооснови назви прізвищового типу в антропоформулі Thomas Grenesmyth 1523 RochW.

Таким чином, словотворча структура проаналізованих іменників виступає організатором їх когнітивної структури. З точки зору словотворення вони характеризуються різноманітними спеціалізованими значеннями. В результаті цього модифікується їх концептуальна структура та ускладнюється їх концептуальне усвідомлення.

Л і т е р а т у р а

1. Беляевская Е.Г. Семантическая структура слова в номинативном и коммуникативном аспектах (Когнитивные основания формирования и функционирования семантической структуры слова): Дис. ... докт. филол. наук.- М., 1991.- 401 с.
2. Полюжин М.М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення: Монографія. – Ужгород: Закарпаття, 1999. – 240 с.
3. Шанский Н.М. Очерки по русскому словообразованию и лексикологии. – М.: Учпедгиз, 1959. –256 с.
4. Carr Ch. Nominal Compounds in Germanic. – London, 1939.-408 p.
5. Dokulil M. Zur Theorie der Wortbildung. – Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität: Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reiche, Leipzig, 1968, 17, Jg, H.2/3, s. 203-211.
6. Lee D.W. Functional Change in Early English. – Menasha, Wisconsin, 1948.
7. Storch Th. Angelsächsische Nominalcomposita: Inaug. Diss. – Strassburg, 1886. – IV, 72 s.
8. Reaney P.H. A Dictionary of British Surnames. – London, 1966. – 366 p.

У м о в н і с к о р о ч е н н я

- СУМ Словник української мови. – Т.1-11.- К., 1970-1980.
- AssLa Assize Rolls: Lancs Rec. Soc. 47,49), 1904-5.
- AssSt Assize Rolls: Staffs (Selden Soc. 59, 1940); Salt Arch. Soc. III-VII), 1882-6.

- Bart (Lo) N.Moore, History of St Bartholomew's Hospital, 2 vol., London, 1918.
- Bardsley A Dictionary of English and Welsh Surnames, London, 1901.
- ColchCt Colchester Court Rolls, 3 vols., 1921-41
- LLB Letter Books of the City of London, 11 vols., 1899-1912
- MESO G.Fransson, Middle English Surnames of Occupation, Lund, 1935
- NED A New English Dictionary, Oxford, 1888-1933.
- Oseney (O) Cartulary of Oseney Abbey (Oxford Hist. Soc. 89-91), 1929-31
- PTY Yorkshire Poll Tax Returns (1379, Yorks Arch. Journal 5-7,9,20; 1381, Trans. East Riding Antiq. Soc. 30)
- RochW Rochester Wills (Kent Rec. Soc. 9), 1924
- Rothwell PR (Y) Rothwell Parish Registers (Yorks Parish Reg. Soc.27), 1906
- SR (Lo) Subsidy Rolls: E.Ekwall, Two Early London Subsidy Rolls, Lund, 1951
- SR(So) Subsidy Rolls: Somerset Rec. Soc. 3, 1889
- Wak (Y) Court Rolls of the manor of Wakefield (Yorks Arch. Soc., Rec. Ser. 29, 36, 57, 78), 1901-45

S u m m a r y

The article focuses on the cognitive approach to the study of the theory of metaphor. Within the framework of cognitive theory the semantic structure of a word, especially the derivative, is treated in its connection with the word-building structure. Nomina agentis of the Middle English period formed on the basis of word-combination are the object of investigation.